

Raiņa un Aspazijas muzeja tapšana, attīstība un muzeju tīkla veidošanās.

Raiņa literārais fonds

Pēc Durbes muzeja likvidācijas nākamais muzeja veidošanas mēģinājums saistās ar padomju okupācijas laiku. 1940. gada 13. septembrī Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijs piešķīra Rainim Latviešu Tautas dzejnieka goda nosaukumu un viņa literāro mantojumu izsludināja par tautas īpašumu. Tika iecelta literārā mantojuma komisija, kuras sastāvā bija Andrejs Upīts, Žanis Spure, Jānis Niedre. Viņi visi darbojās nozīmīgās institūcijās. Andrejs Upīts tobrīd ir Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija priekšsēdētāja vietnieks. Tas arī paver ceļu un sekmē dibināmā fonda vērienu. 17. oktobrī Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijs izdeva dekrētu "Par Latviešu Tautas dzejnieka J. Raiņa literārā fonda" izveidošanu. Par vienu no galvenajiem tā uzdevumiem uzskatīja Raiņa muzeja izveidošanu. Muzejam bija nepieciešamas telpas, un tās tiek atrastas ātri. Par piemērotu uzskata Maikapara namu Aristīda Briāna ielā 3 (tolaik Anrī Barbisa ielā), un ar Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 1941. gada 7. februāra lēmumu to piešķir Raiņa literārajam fondam. Martā uzsāk remontu un aprīlī to pabeidz. Fonds iegūst vēl vienu īpašumu – vasarnīcu Rīgas jūrmalā. 1941. gada 17. jūnijā Raiņa literārais fonds pieprasa Jūrmalas pilsētas izpildu komitejai nacionalizēt Raiņa māsiņai Almai Birģelei-Paeglei piederošo nekustamo īpašumu Majoros, Aleksandra ielā 7, kas agrāk piederējis Rainim. Līdz tam vasarnīca nebija iekļauta nacionalizējamu objektu sarakstā. Uz šī pieprasījuma pamata īpašumu nacionalizēja un nodeva Raiņa literārajam fondam. Bija iecerēts restaurēt vasarnīcas mēbeles un iekārtot piemiņas telpas Rainim. Vasarnīcā paredzēja izvietot daļu no Raiņa literārā fonda rīcībā esošajiem materiāliem par dzejnieku. Savā īsajā pastāvēšanas laikā Raiņa literārais fonds strādāja vairākos virzienos:

1) materiālu vākšana un apzināšana.

Tā bija vēlme koncentrēt pilnīgi visu dzejnieka literāro mantojumu fonda pārziņā. Tika pārņemti iestāžu un privātpersonu materiāli – rokraksti, korespondence, fotoattēli, piemiņas lietas un citi materiāli. Pēc Durbes muzeja likvidēšanas daudzi materiāli nonāca Rakstniecības un teātra muzeja krājumā. Antonam Birkertam bija uzdevums iegūt no muzeja visus materiālus par Raini. Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas lūgums vismaz dažus eksponātus deponēt Rakstniecības un teātra muzeja pastāvīgās ekspozīcijas Rainim veltītās daļas iekārtošanai tiek ignorēts.

2) Raiņa literāro darbu popularizēšana un izdevējdarbība. Tā ir iespēja papildināt fonda budžetu ar autortiesību maksu.

Fonda darbība ilga pusgadu. Vācu karaspēkam okupējot Rīgu, Raiņa literārā fonda valde izbeidza savu darbību. Iepriekšējie dekrēti zaudēja spēku, tika atjaunotas autortiesības. Vajadzēja lemt par fonda īpašumu turpmāko piederību. Fonda likvidācijas norisi vadīja rakstnieks Kārlis Zariņš:

- 1) jau 1941. gada 8. jūlijā Maikapara namu pārņēma vācu kara iestāde;
- 2) 7. augustā Kārlis Zariņš nodeva arhīva materiālus, tajā skaitā dzejnieka personisko bibliotēku, Rakstniecības un teātra muzeja pārzinim Arturam Baumanim;
- 3) vasarnīcu Majoros, Aleksandra ielā 7, nodeva Rīgas jūrmalas pilsētas valdei.

Likvidācija noslēdzās 31. oktobrī. Pieteiktās prasības tika noraidītas dažādu iemeslu dēļ: Almas Birģeles-Paegles prasību noraida, jo Raiņa literārais fonds nav saņēmis īpašumu no Almas Birģeles-Paegles, bet no Rīgas jūrmalas nacionalizēto namīpašumu komisijas.

Visā šajā laikā Aspazijas vārds neparādās ne reizi. Kad likvidācijas procesā viņa piesaka savas tiesības uz dzejnieka mantojumu kā Raiņa likumīga laulāta sieva pēc baznīcas un Civillikuma, tās neapmierina, jo viņa nav pieteikusies “uz kādu konkrētu priekšmetu” un tiesa viņu nav apstiprinājusi par Raiņa literārā fonda universālmantinieci.

Raiņa un Aspazijas fonds

Drīz pēc Aspazijas nāves 1943. gada 5. novembrī viņas izraudzītie testamenta izpildītāji un literārā mantojuma aizgādņi Nikolajs Valters, Rūdolfs Veidemanis, Jānis Kārklīšs un Hermanis Kaupiņš, izpildīdami dzejnieces pēdējo gribu, Rīgā nodibināja Raiņa un Aspazijas fondu (RAF). Tā darbību pārtrauca kara notikumi un padomju okupācija 1944. gada rudenī. Trīs no testamenta izpildītājiem devās trimdā, bet Hermanis Kaupiņš, kurš palika Latvijā, drīz tika deportēts uz Krieviju. Raiņa un Aspazijas fonds turpināja darbību ārzemēs, tajā skaitā iezīmējot dzejnieku piemiņu Šveicē, Kastaņolā. Fonda centrs bija Zviedrijā – Stokholmā.

Raiņa muzejs

1945. gadā tiek atjaunots Raiņa literārais fonds. Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome un Latvijas Komunistiskās (b) Partijas CK pieņem lēmumu par Raiņa 80. jubilejas svinībām un Raiņa piemiņas saglabāšanu. Viens no programmas punktiem paredz muzeju iekārtošanu Tadenavā, Jasmuižā un Majoros. Neskatoties uz šo plašo programmu, 40. gadu beigās tiek realizēta tikai viena no iecerēm – atklāta J. Raiņa vasarnīca-muzejs. Pārējo Raiņa muzeju iekārtošanas darbi aizkavējas. To izveidē liela loma ir vietējai sabiedrībai un pašvaldības iniciatīvām. Aizsākas Raiņa piemiņas iezīmēšana, atklājot piemiņas plāksnes:

1945. gada 12. septembrī atklāja plāksnes Raiņa dzīves vietās Rīgā:

- Baznīcas ielā 30 (atklāja Andrejs Upīts, Arnolds Deglavs);
- Dīķu ielā 11.

1945. gada 24. septembrī notika sarīkojums Dzintaru koncertzālē. Antons Birkerts lasīja referātu un plāksnes dzejnieka dzīves vietās Jūrmalā:

- Majoros, Aleksandra ielā 7;
- Jaundubultos, Poruka prospektā 61.

1946. gada 11. septembrī atklāja plāksnes Rīgā:

- Merķeļa un Marijas ielas stūrī Raiņa dzīves vietā;
- pie 1. ģimnāzijas – Raiņa skolas.

1946. gada septembrī atklāj pirmo Raiņa literārā fonda un Rakstniecības muzeja kopējo Rainim veltīto izstādi (K. Barona iela 4).

1947. gada 21. februārī Raiņa literāro fondu pārveido par Raiņa muzeju, Zinātņu akadēmijas pakļautībā. Gada beigās muzejs saņem vasarnīcu Majoros, kur sākas remontdarbi un muzeja veidošana.

1949. gadā Latviešu Tautas dzejnieka J. Raiņa muzejs atklāj izstādi vasarnīcā Majoros, atzīmējot dzejnieka nāves 20. gadskārtu. Dzejnieki vasarnīcu iegādājās 1926. gada rudenī, nodzīvoja trīs vasaras (1927–1929) un 1929. gada 12. septembrī no šīs mājas Rainis devās mūžībā. Muzejā ir veikts kapitālremonts un iekārtojuma restaurācija. Šis gads ir tagadējās Raiņa un Aspazijas vasarnīcas dibināšanas gads. Tātad 2016. gadā muzejs vasarnīcā svin savu 70. gadskārtu. Pirmais muzeja ceļvedis rāda toreizējo ekspozīciju, kas iekārtota vienā ēkā – dzejnieku ielas mājā. Augšējā stāvā iekārtoja memoriālās telpas, bet lejā, mazajās istabiņās – biogrāfisku izstādi. Ideoloģiskie akcenti bija saistīti ar politiskajai konjunktūrai atbilstošu personības biogrāfijas šķautņu izcelšanu. Muzejs darbojas vasaras sezonā.

1949. gadā turpinās piemiņas plāksņu atklāšana Raiņa vietās:

- Tadenavā,
- Grīvā,
- Randenē,
- Jasmuižā.

1951. gadā tiek apvienots Raiņa muzejs un Valsts literatūras muzejs, kā arī izveidots J. Raiņa vārdā nosauktais Valsts Literatūras muzejs ar vasaras ekspozīciju vasarnīcā Majoros.

Pamazām realizējas plāni par Raiņa muzeju veidošanu dzejnieka dzimtajās vietās. 1959. gadā atklāj muzeju Tadenavā. 1964. gadā izveido muzeju Jasmuižā, bet 1966. gadā tas kļūst par Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja filiāli.

Jauns pavērsiens Raiņa muzeju darbībā ir dzejnieka simtgades gads. Apjomīgajā simtgades programmā organiski iekļaujas muzeju atklāšana un pārveidošana. Muzeju dzīve un darbība 60. gados iezīmējas kā “muzeju bums” vai “muzeju sprādziens”. Strauji aug muzeju apmeklētāju skaits visā pasaulē, to ietekmē tūrisma attīstība. 60. gadu vidū lielas izmaiņas notiek arī Latvijas memoriālo muzeju vidē. Raiņa muzejs no kolekciju eksponētāja kļūst par vizuālu ekspozīciju veidotāju, uzsverot saikni ar sabiedrību. Muzeju attīstībā sākas jauns posms, kurš turpinās vēl joprojām, – sabiedrību iesaistošs muzejs. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs ir pārgājies Kultūras ministrijas pārziņā un direktora Voldemāra Kalpiņa vadībā kļūst par organizētāju, iniciatoru un atbalstītāju plašai memoriālo muzeju veidošanas kustībai, kurā apvienojās sabiedrības, pašvaldības un valsts centieni. Tā ir iespēja legālā formā realizēt nevardarbīgās pretošanās metodes. Latviešu kultūras dižgaru piemiņas vietas aicina vienoties, saglabāt latviskumu, nezaudēt kultūras procesu nepārtrauktību.

Spilgti to parāda **Raiņa vasarnīcas** pārvērtības. Atbilstoši tā laika prasībām, muzeja pirmā stāva mazās istabiņas pārtop lielā vienotā ekspozīcijas zālē. Apmeklētājiem atver Dārza mājas pirmajā stāvā iekārtoto kinozāli. Ekspozīcijas mākslinieks ir Kurts Fridrihsons. Drīz tiek sperts arī nākamais solis – 1967. gadā muzejam piešķir kaimiņu vasarnīcu. 1969. gada septembrī atklāj jaunizveidoto triju ēku kompleksu, kurš eksistē vēl joprojām. Muzejs iegūst lielu kino un sarīkojumu zāli un telpu maināmām izstādēm.

1967. gada beigās LPSR Ministru padome pieņem lēmumu par Raiņa un Aspazijas memoriālas mājas-muzeja dibināšanu Rīgā. Dzejnieki mājā dzīvoja no 1926. gada, un pēc Raiņa nāves Aspazija turpināja tur dzīvot līdz 1933. gadam. Tiek iezīmēts trūkstošais posms dzejnieku muzeju kopainā. Tomēr ceļš līdz realizācijai ir samērā garš. Mājā mīt iedzīvotāji, un telpu atbrīvošanas process velkas no 1971. līdz 1986. gadam. Šajā laikā daļu telpu aizņem Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja struktūrvienības. 1988. gadā muzejs iegūst filiāles statusu. Sākas restaurācijas darbi, bet tie apstājas finansējuma trūkuma dēļ. 1992. gadā savu darbību Latvijā atjaunoja Raiņa un Aspazijas fonds, par tā mītni kļuva māja Baznīcas ielā 30. Ar fonda atbalstu 1993. gadā notika daļēji restaurētā dzejnieku dzīvokļa atklāšana. Tālāko darbu aptur mājas īpašnieku mantinieku pieteikšanās. Aspazija māju bija pārdevusi un pārcēlusies uz dzīvi Jūrmalā. Problēma risinās lēni, un tikai 2004. gadā ēka nonāk valsts īpašumā. Tomēr visas mājas restaurācijas laiks vēl bija jāgaida. Visu šo laiku māja dzīvoja ierobežotā režīmā, aicinot kopā interesentus un uzturot muzeja nepieciešamības ideju sabiedrībā.

Dubultos, visšaurākajā vietā starp Lielupi un jūru, atrodas **Aspazijas māja**, kurā viņa pavadīja mūža pēdējos 10 gadus no 1933. līdz 1943. gadam. 1987. gadā Aspazijas māja nonāca Jūrmalas pilsētas muzeja īpašumā. Restaurācijas darbi turpinās līdz 1996. gadam, kad to atver apmeklētājiem. Jaunu, skaistu veidolu māja ieguvusi pēc pēdējās restaurācijas 2015. gadā.

Vēl viena Raiņa bērnības vieta atrodas pašvaldības pārziņā – **Berķenelē** pie Daugavpils. Tā apmeklētājus uzņēma jau kopš 20. gadsimta 70. gadiem.

Jauns posms muzeju darbībai sākas, tuvojoties dzejnieku 150 gadu jubilejai 2015. gadā. Pateicoties Eiropas projektam, tika uzsākti restaurācijas darbi trijos Raiņa un Aspazijas muzejos. Muzeju atjaunošanu un piemērošanu muzeja funkciju veikšanai realizēja valsts akciju sabiedrība Valsts nekustamie īpašumi sadarbībā ar Memoriālo muzeju apvienību Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta programmas LV04 “Kultūras un dabas mantojuma saglabāšana un atjaunināšana” iepriekšnoteiktā projekta “Raiņa un Aspazijas muzeja atjaunošana” ietvaros. Tadenava, Raiņa un Aspazijas vasarnīca un Raiņa un Aspazijas māja pēc restaurācijas durvis apmeklētājiem ver 2016. gadā. Katrs muzejs iegūst precizētu identitāti.

Šobrīd darbojas 4 dzejnieku muzeji, veidojot vienotu un katrai mājai savu identitāti., ko veidojuši muzeja speciālisti sadarbībā ar dizaina biroju H2E.

Raiņa dzimtā vieta **Tadenava** ir bērnības muzejs, viņa saules un mīlas filosofijas šūpulis. Jaunajā ekspozīcijā saules motīvam piešķirta vadošā loma. Saule, kas rit visu cauru dienu pa debess jumu, būs muzeja apmeklētāja ceļvedis Tadenavā. Saule iespīdēs tēva istabā, kur aug Pliekšānu dzimtas koks. Tur, rēķinot, rakstot un lasot, gādāts par saimniecību un prātots par bērnu nākotni. Saule ielūkosies mātes istabā, kur auklēti bērni un pūralādē krāti rokdarbi. Saule vadīs mazo Jāni Pliekšānu caur bērnības mājām un skolām līdz pašai Rīgai.

“**Jasmuiža**” ir vienīgais Raiņa muzejs Latgalē. Starp citiem dzejnieka piemiņai veltītajiem muzejiem “Jasmuiža” īpaša ar to, ka tā ir viņa “jaunu dienu zeme”.

Raiņa un Aspazijas mājas dzīvokļa iekārtojumā izmantoti autentiski dzejnieku kolekcijas priekšmeti. Tie izvietoti, balstoties uz dokumentāriem materiāliem – fotogrāfijām un kinokadriem. Viena no atjaunotā muzeja dominantēm ir abu dzejnieku personiskā bibliotēka, kas aplūkojama ikvienam interesentam un pieejama pētniecībai.

Raiņa un Aspazijas vasarnīcas jaunā ekspozīcija saucas pavisam vienkārši – “Es un Tu”. Tā veltīta Raiņa un Aspazijas mīlestībai un daiļrades virsotnēm, ko atklāj viņu kopdzīves mezglpunkti un daiļrades process – nozīmīgākie darbi. Ekspozīcija aizsākas ar dzejnieku iepazīšanos, noslēdzas – ar Raiņa nāvi. Iezīmējas divas līnijas – dzīves horizontāle un daiļrades vertikāle. Vīrietis un sieviete. Spēks un skaistums. Un pāri visam – mīlestība.

Līdzās šim dzejnieku muzeju tīklam, iezīmējas jaunas piemiņas vietas, kuras atrod jaunus ceļus kontaktiem ar sabiedrību:

- SIA “Raiņa sēta” atjaunojuši Jaundubultu māju Poruka prospektā 61. Gavaru ģimene ar lielu uzmanību un pietāti centušies radīt kādreizējo mājas sajūtu.
- Berķenele darbojas kā konferenču centrs, mākslinieku plenēru vieta, bet visur līdzās ir Rainis.
- Un noslēgumā – Jūrmala nav iedomājama bez Raiņa priedēm. Gan agrāk, gan tagad.